

De evangelietekst (Lk. 9,37-48) die we zojuist hebben gelezen begint met de woorden: 'Toen zij de volgende dag van de berg afdaalden.' Een tekst die terugwijst naar de verheerlijking op de berg waar Petrus, Johannes en Jakobus, Jezus, stralend wit gekleed, in gesprek zagen met Mozes en Elia. Maar in zo'n visioen kun je niet blijven hangen. Je moet de berg weer af en dan worden ze geconfronteerd met de harde realiteit van elke dag. Een man uit de menigte, die Jezus smeekt om naar zijn zoon om te zien, zijn enige. Een geest grijpt hem aan, doet hem stuip trekken en zorgt ervoor dat hem het schuim op de mond staat. Het doet ons denken aan epilepsie, maar de leerlingen kunnen die geest niet uitdrijven. Waarom ze dat niet kunnen staat er niet bij, maar Jezus geneest deze jongen. Vervolgens kondigt hij zijn lijden aan, dat door de leerlingen niet wordt begrepen. Zij waren veeleer bezig zich af te vragen wie nu de grootste zou zijn onder hen. En dan neemt Jezus een kind, plaatst dat in hun midden: 'wie dit kind ontvangt, ontvangt mij,' zegt Jezus 'en wie mij ontvangt, ontvangt wie mij gezonden heeft.' Jezus identificeert zichzelf met het kind. Het kind dat uiteindelijk naar God zelf verwijst. En hij besluit dan met de woorden: 'Wie de minste is, die is groot.'

Kinderen stonden in die tijd onderaan op de hiërarchische ladder. De kindersterfte was groot. 30% stierf bij of vlak na de geboorte. 60% haalde de zestien jaar niet. Rabbi's hielden zich niet met kinderen bezig. Wel echter die anoniem gebleven vader, geen moeder dit keer, maar vader, die bekommerd is om zijn zoon, zijn enige. Een woord dat doet denken aan Abraham die Isaak liefhad, zijn zoon, zijn enige, en aan God zelf, de stem die bij de doop van Jezus zegt: 'Gij zijt mijn zoon, die ik liefheb.' In ons verhaal wordt de sociale piramide omgekeerd.

En dat is nu precies ook de inspirerende kracht van pater Titus Brandsma, die vandaag op deze Bevrijdingsdag in het bijzonder wordt herdacht. Laat ik beginnen met een gedicht dat ik over hem heb geschreven. Het heet **opvoeding**

ze noemden hem de punt, want het was niets
zo broos, een zuchtje wind en weg was hij
zijn moeder gaf hem extra melk en spek
ze sloot de luiken, onkruid werd gewied

ze waren standsbewust, wat stug en stroef
het rooms gelijk beheerste het gezin
je krijgt dat mee als bof of waterpokken
nog bij de olielamp werd lang gezwogd

de bruine paters trokken hem, de stilte
maar ook de politiek, hij was voor franco
want tegen atheïstisch socialisme
de orthodox was progressief en mild

gezagsgetrouw, een klerikaal maar open
en gaandeweg is hij voorop gaan lopen

Titus was een van ons. Een grijze muis, zal ik maar zeggen. Ach, u zult dat misschien niet zijn, maar ik wel. Hij liep niet meteen voorop. Dat is pas veel later gebeurd. Hij werd geboren op de vroege ochtend van woensdag 23 februari 1881, als Anno Sjoerd, de eerste zoon na vier dochters. Trots vermeldde een plaatselijke advertentie zijn naam: Anno Sjoerd, zoon. De vier keer daarvoor stond er alleen maar in de krant: bevallen van een meisje. Een naam stond er verder niet bij. Maar Anno Sjoerd was een zoon.

Wel een zwakke zoon. Hij werd diezelfde dag nog gedoopt, want zijn moeder vond het maar een min dingetje. Hij werd met veel zorg omringd, kreeg extra melk en spek maar groeien deed hij niet. Hij werd dan ook de punt genoemd, want een zucht en hij was verdwenen. Zijn ouders waren vroom en standsbewust.

Moeder was graag met haar eigen gezin, had liever geen 'vreemden' over de vloer. Het was een tijd die wij ons moeilijk kunnen voorstellen. Er was nog geen elektrisch licht. Er werd gelezen bij de olielamp. Als hij elf is, gaat hij naar de franciscanen in Megen, maar door zijn zwakke gezondheid wordt hem geadviseerd een andere keuze te maken en zo treedt hij als zeventienjarige in bij de karmelieten. Daar ontvangt hij de kloosternaam Titus, zoals ook zijn vader heette. De karmelieten combineerden een gematigd contemplatief leven met onderwijs en pastorale activiteiten. Nou ja, gematigd... Om kwart over vijf stonden ze op. Om acht uur 's avonds gingen ze naar bed, om twaalf uur 's nachts werd hun nachtrust onderbroken voor de metten, het nachtofficie. Ze wasten zich met koud water uit een lampetkan, gingen eens in de twee weken in bad. Teveel wassen werd niet op prijs gesteld; dat bevorderde maar de ijdelheid. Er werd geslapen op een strozak. 's Winters brandde er maar één potkachel per etage en moest je het ijs uit de wasbak bikken. Maar voor die tijd heette dat allemaal gematigd.

Als kind van zijn tijd was hij klerikaal. Hij vond dat een priester boven een leek stond. Zijn broer en zussen spraken hem aan met 'eerwaarde heerbroer', maar hij was tegelijk hartelijk en informeel. Hij moest niets hebben van het socialisme, en was daarom voor Franco. Hij zag in hem de verdediger tegen het opkomend atheïsme en anticlericalisme van links, maar hij werkte wel samen met individuele socialisten en communisten. Hij ging uit van het roomse gelijk maar was tegelijk oecumenisch ingesteld. Hij was zeer gezagsgetrouw, maar ook maatschappelijk geëngageerd. Hij tekende in 1940 de Ariërverklaring, maar weigerde joodse kinderen van de scholen te laten verwijderen en hij keerde zich tegen het nazisme. Kortom, hij was, aldus Ton Crijnen in zijn biografie over Titus Brandsma, een nogal complexe persoonlijkheid. Na zijn tijd op het grootseminarie gaat hij studeren in Rome. Daar haalt hij zijn doctorsbul in de filosofie. Vervolgens geeft hij les op het grootseminarie in Oss, om in 1923 hoogleraar te worden in Nijmegen, waar hij de geschiedenis van de wijsbegeerte doceert en de geschiedenis van de mystiek. Daarnaast is Titus van meet af aan maatschappelijk betrokken. Oss kende grote armoede en een groot zuigelingensterfte. Titus begint kritiek te krijgen op sociale wantoestanden en op godsdienstig uiterlijk vertoon, maar hij blijft zich tegelijkertijd thuis voelen in het verzuilde naar binnen gekeerde katholieke milieu. Iets daarvan verwoordt het gedicht **klein besef**

het was de tijd van uiterlijk vertoon
verzuilde vaandels, hijgerig gelijk
jazz heette toen een heidense verlokking
en sleur bepaalde het cultuurpatroon

wie fascinerend schreef die werd verboden
men gaf gehoor, er werd voor elk gedacht
men hield zich bezig met het weeë vrome
terwijl de wereld brandde van de doden

soms was er iets van licht, een nieuw geluid
een werveling van schoonheid in en om
het ware en het goede dansend op
het ritme van de adem als een bruid

een klein besef hoe kil is het heelal
maar diep in hem een bron die bruisen zal

Het was de tijd van de eerste wereldoorlog met miljoenen doden, maar Titus hoor je er nauwelijks over. In Oss richt hij een leeszaal op maar verboden boeken als die van Nietzsche, Descartes en Kant

bijvoorbeeld, kwamen er niet in. Problemen met de kerkelijke censuur had Titus niet. In zijn werk als hoogleraar houdt hij zich bezig met de Middelnederlandse en de Spaanse mystiek. Teresa van Avila inspireert hem. Zij schrijft:

'Ziel, zoeken moet je jezelf in Mij
en Mij moet je zoeken in jezelf.

Mocht je soms niet weten
waar je Mij zult vinden
dwaal dan niet van hier naar ginds,
maar, als je Mij wilt vinden,
moet je Mij zoeken in jezelf.'

In zijn diesrede als rector magnificus sprak Titus over het beeld van God dat de mens zich maakt. Hij oppert God te zoeken in jezelf en niet ergens buiten je. 'In ons sluimert het goddelijke,' aldus Titus. 'God wordt in ons mens.' 'Ken uzelf' was daarom een favoriete spreuk van hem. Hier laat Titus een nieuw geluid horen, zeker voor die tijd.

Toen de Duitsers op vrijdag 10 mei 1940 ons land binnenvielen, ging Titus naar de universiteit om rustig aan het werk te gaan. Zijn motto was 'Nada te turbe', ook een spreuk van Teresa van Avila.

'Laat niets je in verwarring brengen,' met de onuitgesproken gedachte, 'want wie vertrouwt op God, hem zal niets ontbreken.' Over de oorlog gaat het gedicht **dachau**

hij was een fries, bleef kalm maar was naïef
toen door de stad de eerste laarzen dreunden
hij bleef vertrouwen, tekende ik ben
een ariër tot hij zijn stem verhief

hij werd gearresteerd, hij ging per trein
naar cel en kamp en kwam ten slotte in
de hel, lang zag hij daar de hemel in
hij zocht in allen god, verzweg de pijn

hij schreef mij gaat het goed, ik schik me wel
maar zwarter werd zijn nacht, er was geen licht
hij riep, god zweeg, er was alleen appèl

geschreeuw van haat, barakken vol van au
geen dak op deze school van het geweld
hij stierf, hij leeft, hij troost nog door zijn trouw

Dachau werd de school van het geweld genoemd. Het was het eerste concentratiekamp en het enige dat 12 jaar onder de nazi's heeft gefunctioneerd. Het diende als voorbeeld voor de andere kampen. Hier werden alle verschrikkingen het eerst uitgetoet. Maar Titus was aanvankelijk naïef. In de ogen van aartsbisschop de Jong die vanaf het begin fel tegen de Duitsers was, had hij teveel vertrouwen in mensen. De Jong vroeg zich af of Titus wel de meest geschikte persoon was om voorzitter te zijn van de katholieke onderwijsbond en geestelijk adviseur van de journalisten. Toen de Nijmeegse universiteit een Duitser als rector magnificus kreeg, bleef Titus contact met hem houden in de hoop dat hij zijn gedrag zou veranderen. Aanvankelijk dacht Titus dat het allemaal zo'n vaart niet zou lopen. Journalisten werden door de Duitsers verplicht om lid te worden van een op Duitsland georiënteerd Verbond van Journalisten. En Titus was daar ook voor, want dan konden de katholieke bladen ten minste blijven bestaan. Maar toen het katholieke onderwijs dreigde geëlimineerd te worden en katholieke bladen verplicht werden om advertenties van de NSB op te nemen, was voor

Titus de grens van het toelaatbare bereikt. Per trein trok hij er enthousiast op uit om katholieke kranten aan te sporen geen artikelen en advertenties van de NSB op te nemen. Dat werd zijn ondergang. Op maandag 19 januari 1942 wordt hij gearresteerd. Met de trein wordt hij naar Arnhem gebracht en de volgende dag gaat hij per trein naar Scheveningen. Daar wordt hij verhoord en licht hij in acht dichtbeschreven vellen zijn standpunt toe. Van zijn gevangeniscel maakt hij een kloostercel, waar hij iedere dag uit zijn hoofd de heilige mis leest. Hij schrijft er zijn gedicht:

O Jezus, als ik u aanschouw
dan leeft weer dat ik van u hou...

O, laat mij hier maar stil alleen,
het kil en koud zijn om mij heen,
En laat geen mensen bij mij toe:
't Alleen zijn word ik hier niet moe.
Want Gij, o Jezus, zijt bij mij,
Ik was U nimmer zo nabij.

In Scheveningen kon hij nog een biografie schrijven over Teresa van Avila. Daar had hij nu eindelijk tijd voor. Maar op 12 maart wordt hij overgebracht naar het politiedoorgangskamp van Amersfoort. Daar krijgt hij een rode driehoek, teken van de politieke gevangene. Als hij eraan komt is het koud. Zijn zwarte priesterpak wordt vervangen door afgedragen gevangenskleren. Er breekt een dysenterie-epidemie uit, maar hoewel Titus qua gezondheid zwak is, hij is fysiek nooit sterk geweest, toont hij een grote innerlijke kracht en een groot godsvertrouwen. Op Goede Vrijdag houdt hij een lezing over Geert Grote die grote indruk maakt op een kleine groep toehoorders. In zijn brieven naar huis schrijft Titus steeds 'maak je geen zorgen, mij gaat het goed.' Ook maakt hij een praatje met de bewakers. Tegen andere gevangenen zegt hij: 'We moeten voor ze bidden.' Als een gevangene daarop zegt: 'Maar pater dat kan ik niet,' zegt Titus heel nuchter: 'Ach, het hoeft ook niet de hele dag. Met een gebed is de goede God al blij.' Na opnieuw een kort verblijf in Scheveningen wordt hij afgevoerd naar Dachau. Dat gaat via Kleef. En in Kleef ervaart hij zijn donkere nacht, aldus Constant Dölle, die een prachtig boek over hem heeft geschreven. Hier wordt hij depressief, ervaart hij een godverlatenheid. Zijn geheugen laat hem in de steek; hij vergeet zelfs de woorden van het Onze Vader en hij meent steeds kerkklokken te horen luiden. Als hij op 13 juni op transport gezet wordt naar Dachau heeft hij die morgen van de gevangenisalmoezenier de communie ontvangen en zegt Titus: 'Wat heb ik eigenlijk nog te vrezen, nu zelfs Onze Lieve Heer met me mee wil gaan.' Na zes dagen treinen komt hij in Dachau aan. Hij zal daar nog 37 dagen leven, voor hij sterft. Dachau was het kamp waar gevangenen zich letterlijk moesten doodwerken. Op zondag werden ze gecontroleerd op luizen. Wie dat had, kreeg eerst een pak slaag, werd vervolgens ingewreven met een bijtend desinfecteermiddel en daarna met ijskoud water afgespoeld. Op 16 juli meldt Titus zich bij de ziekenbarak. Tien dagen later, op 26 juli is hij overleden. Hoe laat en op welke wijze is niet helemaal duidelijk. Bronnen spreken van twee uur 's nachts en twee uur 's middags. Volgens de een kwam het door een injectie van een dokter, volgens een ander was het van een verpleger, volgens weer een ander van een verpleegster. Ach, wat doet het ertoe. Belangrijker is wie Titus is geweest. Daarover gaat het gedicht **titus brandsma**

hij groeide op in ugeklooster
rond boerderij en oeverriet
door een geheim werd hij bewogen
dat neerstreek in een vogellied

de stilte, waaien van de wind
het zoeken naar de levensbron
waar diep een vogel zucht en zingt
die vuur en stem geeft aan een mond

dat gaf het broze lijf een kracht
een weerstand die geen weermacht vreesde
de arend werd ten val gebracht
de kieviet vloog en zong het leven

een vlam van liefde dreef hem voort
de nacht werd lichter door zijn woord

De kieviet, het Friese beeld voor de duif, teken van de geest. En een vlam van liefde herinnert ons aan een gedicht van Johannes van het Kruis, de andere Spaanse mysticus die Titus heeft geïnspireerd. In zijn gevangenschap heeft hij nog veel mensen getroost. Zijn lijfspreuk was:

‘Het komt er in het leven niet op aan om grootse dingen te doen. Het gaat erom de gewone dingen groots te doen.’ En dat heeft Titus ten volle waargemaakt. Van Godfried Bomans is de uitspraak bekend: ‘Titus, is de enige mysticus die zalig is geworden in treincoupés.’ Het ging Titus erom God te vinden te midden van het alledaagse. Of zoals Teresa van Avila al eerder zei: ‘Zusters, als je God niet kunt vinden tussen de potten en de pannen, dan zul je Hem nergens vinden.’ Titus heeft niet alleen de mystiek bestudeerd, maar hem ook praktisch beleefd. Hij is niet blijven zitten op de berg der verheerlijking, maar afgedaald naar het dal. Daar heeft hij God gevonden te midden van de lijdende mensheid. Zoals Jezus de berg afdaalde en zich overleverde aan een bezeten wereld, zo heeft Titus zijn leven prijsgegeven aan de waanzin van het nazisme. Hij tekende een protest aan tegen de machten van zijn tijd, zoals eerder Jezus had gedaan en hun beider lot was het lot dat een klokkenluider nog steeds ten deel valt. Maar in die bezeten wereld hebben beide een geluid laten horen dat het gaat om het kleine, want wie God zoekt moet weten, dat Hij juist te vinden is daar waar iedereen onnadenkend aan voorbij loopt. Ik wil daarom ook eindigen met het gedicht **een bezeten wereld**

ze daalden af en kwamen in het dal
daar heersten de demonen in een kind
’t lag krimpnd op de grond schuim op zijn mond
een onbekend epileptisch geval

kinderen telden in die tijd niet mee
meer dan de helft haalde de zestien niet
maar naamloos uit de massa klonk een stem
’hij is mijn enige om wie ik smeeek’

zijn tochtgenoten, hun hoofd nog in wolken
droomden van macht en aanzien wilde meer
hoe groot het kleine was bleef hun verborgen

maar hij zag om naar ’t onbeduidende
verliet de berg voor een bezeten wereld
deelde het lot van menig klokkenluider

peter vermaat

* Het laatste gedicht is nog niet gepubliceerd. De gedichten ‘opvoeding’, ‘klein besef’ en ‘dachau’ zijn verschenen in *peter vermaat: op vleugels van de wind* (discovery books leeuwarden) 2015; het gedicht ‘titus brandsma’ is verschenen in: *peter vermaat, meeuwen krijsen langs het water* (discovery books leeuwarden) 2012.

* Recente literatuur over Titus: Ton Crijnen, *Titus Brandsma* (Valkhof Pers) Nijmegen 2008; Constant Dölle, *De weg van Titus Brandsma* (Ten Have/Carmelitana) Baarn / Gent, 2000; Joan Hemels, *Als het*

goede maar gebeurt. Titus Brandsma, adviseur in vrijheid en verzet, (Kok) Kampen 2008. Verder de oudere werken over Titus van H. Aukes, *Titus Brandsma*; B. Meijer, *Titus Brandsma*. Bruno Borchert (red.), *Mystiek leven: een bloemlezing (uit: de geschriften van Titus Brandsma)*, Haarlem 1985.